

tih in Srbih in bil pri tem pošten in dosleden. Tudi z vseh drugih vidikov je nalogo opravil strokovno ter na ravni tako domačih potreb kot tudi sodobne leksikografije.

Glede na to lahko od njega pričakujemo še drugi del slovarja, s čimer bo zaokrožil svoje dragoceno delo.

Mate Simundič
PA v Mariboru

SLAVISTI NA SLOVAŠKEM IN MORAVSKEM

V desetem letu slavističnih ekskurzij v tujino je kot zadnja slovanska dežela zunaj naših meja prišla na vrsto Slovaška (od 10. do 19. junija 1973). Slovaki so v naši, žal tudi slavistični zavesti živeli bolj ali manj skriti v senci Čehov. Boleča resnica je tudi, da je poprečen slavist danes notranje bolj odprt na zahod kot v slovanski svet, s katerim je bil slovenski izobraženec dokaj intimno povezan še pred zadnjo vojno. Po desetih dneh potovanja pa se je pred udeleženci ekskurzije Slovaška, zlasti njena kulturna dediščina, vendarle izvila iz anonimnosti. To pa posebno po zaslugi vodje ekskurzije prof. Viktorja Smoleja. Bil je tokrat »duh, ki oživlja«.

Pot nas je vodila čez Madžarsko, ob severnem bregu Blatnega jezera, torej nekako tam, kjer so se nekoč stikali naši predniki s Slovaki, preden so se mednje zajedli napačni in trdoživi Madžari.

Dvema značilnima točkama Bratislave — gradu na skrajnem obronku Malih Karpátov in zvoniku katedrale sv. Martina — se je v zadnjem času pridružila še tretja — stolp nad elegantnim lokom visečega mostu čez Donavo. Že lega — blizu madžarske in avstrijske meje — priča, da to mesto pod Avstro-Ogrsko ni bilo središče Slovakov, to je postalo šele po prvi svetovni vojni. Nasprotno, odkar so Turki leta 1526 zmagali pri Mohaču, je bila Bratislava (Požun) namesto Budimpešte glavno mesto Ogrske. Tu so kronali ogrske kralje. Zato je na zvoniku katedrale zlata krona, v cerkvi pa baročni kip svetega Martina, zaščitnika ogrskega viteštva. — V starem delu mesta nas poleg gotsko-renesančnega magistrata pritegne klasicistična nadškofijska palača z zrcalno dvorano, kjer je bil 1805 podpisana bratislavski mir in po njem 1809 ustanovljene Ilirske province. Leta 1848 je bila prav tu razglašena zemljiška odveza. — »Sloveča Hero je bila v Abidi,« se spomnimo s Prešernom, ko si ogledujemo šest angleških gobelinov, ki ponazarjajo grško bajko o Heri in Leandru. — V dveh baročnih palačah, kjer je 1848, zasedal ogrski deželni zbor, si je našla prostor

univerzitetna knjižnica, poleg narodne knjižnice v Martinu največja slovaška knjižnica. — Brezobzirno se je tik ob cerkev sv. Martina zajedla moderna cesta, zaradi nje pa je moral pasti del židovske četrti pod gradom s slovečo sinagogo vred. In vendar kažejo Slovaki spoštovanje do kulturne dediščine — to spoznamo kasneje — tu, sredi glavnega mesta, pa tako pomanjkanje pravega čuta. — Grad, ki mu je dokončno, nekoliko kasarniško obliko dala Marija Terezija, je nekoč gostil Hermana II., ko je zahajal k hčerki Barbari in zetu kralju Sigismundu, in tu je mogočnega Celjana doletela tudi smrt. Izkopani temelji stare cerkve pa kažejo, da je grajski grič bil naseljen že za Velike Morave.

Ob Donavi navzgor, ob izlivu reke Morave, so na strmi skali razvaline gradu *Devina*, ki je branil prehod čez Donavo. Še zdaj je tu Donava meja med slovanskim in nemško-avstrijskim svetom.

Severovzhodno od Bratislave, pod vznožjem položnih Malih Karpátov, poraslih z vinsko trto, leži mestece *Jur pri Bratislavi*. V tukajšnji kasarni je pod pritiskom razmer služil Fran Maselj Podlimbarski. — Ob robu mesta, v hiši sredi bujnega zelenja, je literarni muzej socialist. realista Petra Jilemnickega. Redek pojav — bil je Čeh, pa je pisal o Slovaki in v slovaščini. Podoba razodeva sorodnost z Vorancem: preprost, nekako kmečko zdrav možakar. (Njegov roman *Neorano polje*, slika predvojne krize na slovaškem podeželju, je kmalu po vojni prevedel v slovenščino Viktor Smolej.) V predavalnici, ki spada k muzeju in je opremljena z magnetofonom, projektorjem itd., se prvič srečamo s slovaščino. Zazveni iz ust prijazne varuhinje, ki nam predstavlja pisatelja. Slovaščina je zelo sorodna češčini, v glasovnih značilnostih pa je bliže slovenščini, saj je ohranila nekatere staroslovske posebnosti, ki jih je češčina po svoje razvila.

Mestece *Modra* je povezano z utemeljiteljem slovaškega knjižnega jezika in borbem za pravice Slovakov — Ludovitom Štúrom. Bil je idejni nasprotnik Jána Kol-

lárja, ki je pisal češki, medtem ko je Štúr uvedel v knjige osrednje slovaško narečje. Slovaški knjižni jezik je tako star 130 let. Paradoks zgodovine je bil, da so madžarski revolucionarji nastopili proti Slovakom, in tako se je tudi Štúr moral skrivati v tem mestecu. Soba, kjer je umrl, je sestavni del njegovega muzeja, sredi trga je njegov spomenik, na pokopališču pa grob. — V Modri obiščemo še ročno keramično delavnico, ki nas sprejme z napisom nad vhom: Čuvajmo dediščino svojih očetov! Tehnost teh besed nam potrdijo še kasnejša srečanja z bogato slovaško in sosednjo moravsko folkloro in ljudsko umetnostjo.

Po ravnini, žitnica Slovaške (ne pozabimo: Slovaška je bila pod Avstro-Ogrsko in še za prve republike agrarna dežela, Češka pa industrijska), med drevoredom vabljivih rdečih češenj poromamo proti *Trnavi*, slovaškemu Rimu. Ko so v 16. stol. Turki zasedli velik del Ogrske, so Ogrji prenesli cerkveni sedež v Trnavo in tu ustanovili jezuitsko latinsko univerzo, ki je delovala do prenosa v Budimpešto. Med profesorji so bili tudi Slovenci. V mestu je zrasla vrsta cerkev, med njimi je enoladijska jezuitska, nekoč univerzitetna, največja cerkev na Slovaškem sploh.

Nitra budi asociacije na nitransko kneževino, ki se je združila z Veliko Moravo, in na kneza Pribina. Sredi grajskega kompleksa je katedrala, ki združuje tri cerkve iz različnih obdobij. Morda je najstarejša cerkva z romansko-gotskimi elementi bila nekoč Pribinova cerkev iz 9. stol, najstarejša na ozemlju Velike Morave. — Sosednji grič *Zobor* je povezan z legendo o Svetopolku — spokorniku. V zgodbi Svatoboj puščavnik jo je obdelala prva slovenska pisateljica Jospina Turnograjska.

Ob *Váhu*, ki je poleg *Hrona* največja slovaška reka, so *Piešťany*, zdravilišče za revmatične bolnike. Kar so Čehom *Karlovy Vary*, to so Slovakom *Piešťany*. Simbol zdravilišča je kip invalida, ki je prelomil nepotrebno berglo, ker je shodil.

In še ob *Váhu* navzgor, dokler se ne pokaže mogočen grad nad mestom *Trenčín*. Tu je gospodaril ob koncu 13. in v začetku 14. stoletja fevdalec *Matúš Čák*, gospodar *Váha* in *Tater*.

Po bisku *Trenčina* smo prešli čez *Male Karpate* v dolino *Morave*, da obiščemo nekatere kraje, najtesneje povezane z zgodovino Velike Morave.

Na poti proti *Moravski* prijetno presenečenje. Sredi trga *Bzince pod Javorino* stoji

velik kamnit cvet z žensko glavo — spomenik domačinki pesnici *Ludmili Riznerovi-Podjavorinski*. V nekdanji šoli, njenem domu, nam učiteljica razkaže njen muzejček. *Podjavorinská* je prevedla nekaj pesmi našega *Aškerc*a. Njej, vse življenje bolelni ženski, je bil *Aškerc* blizu, ker ni bil mehkoben.

Že smo na *Moravskem*. Sredi *Hodonína* še stoji spomenik *T. G. Masaryka*, ki se je tu rodil. Sveže cvetje kaže, da še ima skrite občudovalce. Nemara sta ta spomenik in oni v *Gottwaldovu* danes edina *Masarykova* spomenika v republiki. — *Ravnina* za mestom je posejana z naftnimi stolpi.

Prav blizu so *Mikulčice*, kjer so pred dvajsetimi leti pričeli odkrivati naselje iz Velike Morave, ki je štel več tisoč prebivalcev. Temelji številnih cerkev, hiš, zlasti pa estetsko izdelan zlati nakit kažejo na veliko kulturno razvitost tega starega slovanškega središča.

Skozi *Stražnice* in *Veselí na Moravi* lovíta oko in aparat prijazne hišice, poslikane z ljudskimi ornamentí. Smo sredi t. i. *Moravskega Slovačkega* z bogatim narodopisnim izročilom, ki še ni izumrlo. Tega se najbolj zavemo v muzeju v *Uherskem Hradištu*. Godci, posneti na magnetofonski trak, spremljajo pisane sprevide narodnih noš na diapozitivih. Dopolnjuje jih bogato razstavno gradivo. Zaustavimo se ob *Morani* lutki iz slame, ki so jo vrgli v vodo v znamenje prihajajoče pomladi. Obstrmimo pred bogastvom pirhov — kraslic — v različnih tehnikah. V prodajalni ljudskih izdelkov na trgu pa prodajalka hladnokrvno sprejema novo blago in se ne zmeni za kupe pred zaprtimi vrati, ki bi radi nakupili kraslic za spomin...

Le nekaj kilometrov je do *Starega mesta* z izkopaninami. Tu je bil morebitni *Svetopolkov* »*Velehrad* tam slavni na *Moravi*«. Vsekakor pa nekdanji *Velehrad* ni bil tak, kot ga po grafikah iz 19. stoletja slika *Aškerc*.

V današnjem *Velehradu* z veliko romarsko cerkvijo se človek domisli romanja ob tisočletnici *Metodove* smrti, ob katerem je oblast razširila govornice o epidemiji, da bi preprečila slovansko manifestacijo. Domisli se *Gregorčičeve Velegrajske kuge* pa *Aškerc*evega spoštovanja slovanskih apostolov.

Iz preteklosti stopimo v moderni industrijski čas, ko prispmo v *Gottwaldov* z nekdanjo *Bat'ovo* tovarno čevljev. Čeravno gre za tipično industrijsko mesto — samo

v tovarni čevljev dela 30.000 delavcev — je mesto prijetno zaradi urejenosti in zelenja med stavbami. V tovarni je velika muzejska zbirka obutve vseh časov in dežel.

Pri mestecu *Rožnov pod Radhoštem* je narodopisni muzej na prostem. Sredi drevja so lesene hiše s popolno opremo, prenesene sem iz bližnjih trgov, magistrat, cerkev s pokopališčem, zvonični, slikovito obdelani panji v lončenih posodah: z zeljnato juho, ajdovo kašo, sirovimi in makovimi kolači. In gostje, muzejski obiskovalci, ne prestanto prihajajo in odhajajo, čeprav je delavnik.

In spet na Slovaško čez Moravske in Slovaške Beskide. Tu je pokrajina Orava, nekoč najsiromašnejši del Slovaške. V dolini, kjer so zajezili reko Oravo, je nastalo jezero, pravo slovaško morje z jadrnicami in ladjicami. Iz vode štrli otoček s cerkvico, ostankom vasi *Slanice*. V cerkvi razstavljajo dela ljudske upodabljaajoče umetnosti, pred njo pa je spomenik rojaka Antonína Bernoláka. Bil je Štúrov predhodnik. Tudi on je hotel povzdigniti slovaščino v knjižni jezik, in sicer zahodno narečje. Slovaščine so se oprilegi katoliki, medtem ko so protestantje pisali v češčini. Tako je bilo do Štúrovega nastopa.

Izvijemo se iz gorskega sveta in smo v pokrajini Turiec, v nekdanjem nacionalnem središču Slovaške — *Martinu*. Martin je eno tistih mest, katerih videz ti ne pove veliko: razpotegnjen je sredi ravnine, hiše so večinoma enonadstropne. Potem pa ti poznavalec kulturne preteklosti odkrije njegovo vlogo in mahoma gledaš z drugačnimi očmi. Takrat, ko so v Bratislavi pridno madžarili, so prihajali v Martin službovat zavedni Slovaki, bilo je dovolj mecenov, ustanovili so Matico slovaško (1863), ki je postala središče vsega narodnega življenja, zato so jo Madžari 1874 prepovedali. Tu so osnovali knjižnico, muzej, gledališče. Pokopališče v lipovi senci (na slovaških pokopališčih rasejo lipe, ne ciprese) je pravi nacionalni spomenik. Tu je med drugimi pokopan tudi najbolj znani pisatelj realist Martin Kukučín (v slovenščini imamo njegov roman *Hiša v bregu* iz življenja na Braču, kjer je pisatelj služboval kot zdravnik).

Samo kratek skok je do vasi *Mošovce*, kjer se je rodil oče ideje o slovanski vzajemnosti in avtor *Slave hčere* — Ján Kollár. Rojstna hiša je pogorela, na njenem mestu je hišica s spominsko sobo. V primeri z drugimi bogato urejenimi literarnimi muze-

ji, ki smo jih videli na Slovaškem, je ta sobica zelo skromna, res samo spomin na slovaškega Stanka Vraza.

Drugače je v mestecu *Dolný Kubín* severno od Martina. V njem je kot pravnik služboval in umrl največji slovaški pesnik Pavel Országh-Hviezdoslav. Ob pesnikovem spomeniku je vzorno urejen muzej, da mu Slovenci nimamo enakega. Zanj skrbi stara gospa, ki je kot mlado dekle poznala pesnika, zato je njena pripoved posebno čustveno obarvana. A tudi njena vnukinja, študentka slavistike, nas zavzeto vodi po zbirkah in nam za epilog še recitira verze iz Hviezdoslavove osrednje pesnitve *Logarjeva žena*. Uvodni verzi poveljujejo oravsko naravo. Vsako leto prirejajo v Kubínu tekmovanje najboljših recitatorjev, od osnovnošolskih učencev do študentov visokih šol.

Pred Vyšným Kubínom, kjer se je rodil pesnik Hviezdoslav, smo se ustavili pred skromnim podeželskim dvorcem. Pesnik izhaja iz vrst revnega slovaškega plemstva, sorodnega morda »šljivarjem« na Hrvaškem. Onkraj ceste stoji spomenik z reliefom predice, osebe v njegovi pesnitvi.

Nato še skok v vas *Jasenová* k preprosti kmečki hišici, kjer se je rodil pisatelj Martin Kukučín.

Spet spomin na Aškerca. Ko se je, navdušen popotnik, vozil z vlakom iz Budimpešte v Krakov, je v kraju *Vrútky* stopila v vagon slovaška izseljenska družina, namenjena v Ameriko. Aškercu je navdihnilo to srečanje pesem *Brat Slovak*, v kateri vidi edini vzrok za bedno usodo Slovakov v nacionalnem zatiranju.

Smo v pokrajini Liptov, domovini znanega sira. Na pašnikih se še zdaj pasejo velike črede krav, po petdeset in več. Podoba, ki je pri nas že redka.

Prihajamo v območje na zunaj zelenega slovaškega krasa. Čeprav je ponedeljek, čaka množica ljudi pred vhodom v podzemeljsko jamo *Demánovo*. Po svoji divji lepoti jama ne zaostaja za Postojnsko.

Siva je gmota razoranih Visokih Tater. »Na Visoki Tatri jamo izkopljite,« je zapel Jenko, ker so mu Tatre predstavljale simbol slovanstva. Jezero *Štrbské pleso* z okolicami je razgibano turistično in zimsko športno središče. A hoteli se zde kar previsoki in premondani za gorsko okolje, četudi skuša najnovejši v naklonu strehe posnemati goro v ozadju.

Tate so že za nami, ko se ustavimo v mestecu *Kežmarok* pred na videz skromno leseno protestantsko cerkvijo, ki je morala stati zunaj mestnega jedra in je bila postavljena brez vsakega železnega žeblja — tako so ukazali katoliški Habsburžani.

Biser poznogotske umetnosti se nam razkrije v *Levoči*. Zaradi trgovske vloge je bila Levoča najbogatejše mesto v pokrajini Spiš. Celotna deželica je več stoletij pripadala poljskemu kralju, zato je razumljivo, da se v upodabljajoči umetnosti razodeva vpliv Krakova, medtem ko kaže umetnost jugozahodne Slovaške dunajski vpliv. Nekdanja mestna hiša sredi trga spominja na Sukiennice v Krakovu. Poleg stoji gotska cerkev z največjo umetnino — poznogotskim oltarjem sv. Jakoba, delom Pavla iz Levoče. Ceravno je v cerkvi še več prelepih gotških oltarjev, ti zbledijo pred lepoto glavnega oltarja: kvišku kipeča pozlačena oltarna arhitektura je pretkana s kipi svetnikov, reliefi na krilih, postavami Marije, sv. Janeza in sv. Jakoba v sredini ter reliefom zadnje večerje, v kateri je mojster upodobil najbrž samega sebe. Pravijo, da je ta 18 metrov visoki trikrilni oltar največji v Evropi, če ne celo na svetu.

Na poti proti jugu spoznamo še eno posebnost slovaškega podzemeljskega sveta — *Dobšinsko ledeno jamo* z ledenimi kapniki in ledenimi plastmi, debelimi do 50 metrov.

Po dolini reke Hron pridemo v *Bansko Bystrico*, kjer je bilo središče slovaške vstaje leta 1944. Zato se najprej ustavimo v muzeju vstaje. Ta je v najmodernejši stavbi, podobni dvema med sabo povezanimi ladijskima trupoma ali morda razklanemu širokemu pokrivalu. Vse je usmerjeno v to, da obiskovalca predvsem čustveno zagrabi. Iz nevidnih zvočnikov zadone domoljubni verzi in glasba, pokaže se hkrati vrsta diapozitivov, ki ponazarjajo zgodovino Slovaške od najstarejših časov, vmes pa so v vitrinah nanizani dokumenti, slike, predmeti, povezani z vstajo. — Kljub tovarnam v okolici je *Banská Bystrica* še vedno prijazno staro mesto. Njen pridevek »*Banská*« kaže, da je povezana z razvojem rudarstva v srednjem veku. To je privabilo veliko Nemcev in tako sta sredi mestnega jedra še danes sosedi slovaška in nekdanja nemška cerkev.

Med najlepše trenutke na poti sodi srečanje s katol. župnikom g. A. Kmetom v *Radvani* pri *Banski Bystrici*, ker prevaja iz slovenščine (knjižno je izšel *Bevkov Vihar*),

ker pozna slovensko slovstvo — za to pa smo seveda posebno dovzetni. Ves je skromen, duhovnik Meškovega tipa se zdi, ne govori o sebi, ampak o Andreju Sládkoviču, drugem velikem slovaškem pesniku, ki je bil pred dobrimi sto leti evang. pastor v tem kraju.

Ob velikem spomeniku v *Kremnički* se spomnimo 700 Slovakov, ki so jih pobili Nemci po vstaji. Med njimi je bilo okrog 200 žensk in kakih 50 otrok.

Na vzpetini nad mestom *Zvolen* nas sprejme povsem restavriran renesančni grad, zdaj slovaška narodna galerija. Odkar namreč obnavljajo poslopje v Bratislavi, so eksponati tukaj. Sredi gotske umetnosti pritegne pozornost milina Madone z Lomničke pa številne slike na lesu, navadno deli krilnih oltarjev. Zaradi protestantizma je tudi na Slovaškem gotika prešla kar v barok. Zanimiv je iz tega obdobja kasetiran strop s portreti rimskih cesarjev in nemških kraljev. Med številnimi modernimi slikarji išče oko zdaj že umrlega Martina Benka, njegove podobe pokrajine in preprostih ljudi, naslikane v živih, optimističnih barvah, ki jim je botroval ekspresionizem.

V kotlini med gozdnatimi hribi in sončnimi pobočji se je vgnezdila *Banská Št'avnica*, po legi in vlogi podobna naši Idriji. Mesto je nastalo zaradi srednjeveškega rudnika zlata in srebra. Rudarska šola je bila najstarejša v Avstro-Ogrski, zato so se v njej šolali tudi naši rojaki, kasnejši rudarski strokovnjaki. Prav sredi mesta je geološki muzej, pod hišo pa rov nekdanjega rudnika.

Še malo in že smo na obsežni ravnini na jugu, v *Komárnu*. Povsod dvojezični napis. Tu je veliko Madžarov, ki so nekdanje pobegnili pred turškimi napadi. Situacija je pravo nasprotje koroški: Madžari namreč očitajo Slovakom šovinizem, če pošiljajo otroke v slovaške in ne v dvojezične šole!

In spet po ravnini ob Donavi. Slovakom — vse kaže — kruha ne bo zmanjkalo, čeprav se množe silno naglo in je po zadnji vojni njih število naraslo za milijon.

V Bratislavi smo, na začetku in hkrati koncu poti, na kateri smo obredli večji del Slovaške, razen njenega skrajnega vzhodnega dela.

Božena Orožen
Gimnazija v Celju